

УДК 343.301 (477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244454>

М. А. Рубашенко,

канд. юрид. наук, доц., доцент
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Проведено порівняльний аналіз кримінального законодавства пострадянських країн щодо криміналізації публічних закликів до вчинення кримінальних правопорушень. Досліджено кримінальні кодекси Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Естонії, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Литви, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану. Виявлено суттєву подібність підходів у цих країнах та окремі відмінні риси, у тому числі в кореляції із кримінальним законодавством України.

Ключові слова: публічні заклики, публічне підбурювання до злочину, співучасть у злочині, реформа кримінального законодавства, порівняльне кримінальне право, *subsequent crimes*.

Вступ. Публічні заклики до вчинення тих чи інших діянь – це суспільно небезпечне діяння, яке знаходить своє відображення в особливих (спеціальних) частинах кримінальних законодавств багатьох країн. Попередні дослідження показали широке використання поняття «публічні заклики» в кримінальних кодексах країн західної та центральної Європи¹. Разом з тим, інтерес становить також вивчення кримінального законодавства пострадянських країн в частині криміналізації публічних закликів, оскільки Україна має спільну з ними радянську історію державо- та правотворення. Почесне місце серед них займають прибалтійські країни – Литва, Латвія та Естонія, котрі незважаючи на радянську спадщину змогли досягти значних успіхів в розбудові своїх правових систем та стати членами Європейського Союзу.

¹ Рубашенко М. А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в Україні та деяких європейських країнах. *Вісник асоціації кримінального права України*. № 1(15). 2021. С. 51–75.

Порівняльно-правове дослідження стану криміналізації публічних закликів є важливим з огляду на ряд невирішених проблем, що виникають у зв'язку із законотворчою та правозастосовною практикою в Україні. Законодавець використовує різні способи криміналізації публічних закликів, попри наскрізну природу цього поняття, порушуючи принципи єдності термінології та системної несуперечності й ігноруючи виявлені практикою проблеми застосування статей, що передбачають кримінальну відповідальність за публічні заклики. Звернення до законодавств інших країн – це один із найпростіших шляхів удосконалення законодавства, адже при цьому непотрібно «вигадувати велосипед».

Мета статті – формування наукового підґрунтя реформування законодавства в частині кримінальної відповідальності за публічні заклики. Методологія цього мікродослідження заснована на порівняльно-правовому методі – порівняння КК України та кримінальних кодексів чотирнадцяти держав – колишніх республік СРСР.

Аналіз останніх публікацій. Окремі проблемні аспекти криміналізації публічних закликів до тих чи інших видів кримінальних правопорушень (далі – кр. пр.) та кримінальної відповідальності за їх учинення досліджувалися в працях О. Ф. Бантишева, І. В. Діордіци, Л. В. Дорош, О. В. Епель, О. Ю. Звонарьова, В. М. Киричка, С. М. Мохончука, Л. В. Мошняги, Д. О. Олейнікова, В. В. Сичевського, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, О. В. Шамари та деяких інших. У 2015–2018 рр. мною було досліджено особливості публічних закликів в контексті кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність України (ст. 110 КК), а також наскрізну природу терміну «публічний заклик». Значний внесок в дослідження означених питань здійснив у своїх публікаціях також і В. В. Гапончук². Однак системне порівняння із законодавством пострадянських країн поки не було здійснено.

² Гапончук В. В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 20 с.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження проаналізовано кримінальне законодавство 14 пострадянських країн – Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Естонії, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Литви, Молдови, Російської Федерації (далі – РФ), Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану.

У *КК Естонії 2001 р.* розрізняються підбурювання («*kihutaja*»), як вид співучасті (§ 22), і окремо заклики / публічні заклики («*üleskutse*», «*avaliku üleskutse*»)³. Останні охоплюють заклики до: а) вчинення злочинів, передбачених розділом 4 Особливої частини КК (всього це 4 subsequent crimes одразу), тобто злочинів проти іноземних держав та іноземних організацій (ст. 250), що караються штрафом або позбавленням волі до 3 років; б) теракту (ст. 237-2) – позбавленням волі від 2 до 10 років; в) злочинів проти Естонської Республіки, тобто 10 subsequent crimes⁴ одразу (ст. 236), – позбавлення волі до 3 років. Також передбачено відповідальність за заклики (без законодавчої вказівки на «публічність») до: а) розв’язання війни чи іншого застосування збройних сил (ст. 92) – караються позбавленням волі до 3 років, б) масових заворушень (ст. 238) – від 3 до 8 років, або до невиконання службових обов’язків (ст. 239) – позбавленням волі до 5 років; в) заклик до участі в забороненому публічному зібранні (ст. 265) – позбавленням волі до 1 року (або штрафом).

У більшості випадків склади публічних закликів розміщені в окремих статтях, що слідує за статтями, які описують subsequent crimes (статті 92, 236, 237-2, 250). Заклики, що передбачені статтями 238, 239 і 265, вказані як альтернативні до subsequent crimes діяння (форми вчинення злочину) в одній і тій же частині статті.

³ Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009?leiaKehtiv> (дата звернення: 31.10.2021).

⁴ «Subsequent crimes» (від лат. sub – префікс, що позначає залежність -під, -в, sequor – йти слідом, слідувати, наставати, відповідати чомусь/комусь, crime – злочин, у ширшому значенні – кр. пр.). Термін позначає кр. пр., до вчинення яких може згідно тієї чи іншої статті КК закликати суб’єкт заклику та які можуть унаслідок цього вчинюватися.

За *КК Литви 2000 р.* у загальній частині згадується підбурювання («*kurstymas*»), а в особливій – як публічні заклики («*vieši raginimai*»), так і публічне підбурювання («*vieši kurstymas*»)⁵. Стаття 122 передбачає відповідальність за публічні заклики до всіх злочинів проти держави Литви (всього 15 subsequent crimes), будучи розташованою в главі серед цих же злочинів, і карається позбавленням волі до 5 років. Окремо згідно ст. 250-1, розміщеної слідом за статтею про терористичні злочини, криміналізовано публічне підбурювання до таких злочинів, що карається позбавленням волі до 4 років.

У *КК Латвії 1998 р.* використовуються різні терміни – «*uzkūdītāju*», тобто підбурювач, як вид співучасника (ст. 20), та «*publiski aicinājums*» – публічні заклики до: а) геноциду (ст. 71-1) карається позбавленням волі до 8 років, б) до агресивної війни чи військового конфлікту (ст. 77) – позбавленням волі до 8 років, в) тероризму (ст. 79-6) – позбавленням волі до 5 років (в альтернативі з менш м'якими видами покарань), г) діяльності проти державної незалежності, суверенітету, територіальної єдності, державної влади або державного устрою Латвійської Республіки (ст. 81) – позбавленням волі до 5 років (в альтернативі з менш м'якими видами покарань)⁶. Розташовуються статті про окремі різновиди публічних закликів одразу за статтями про subsequent crimes (статті 71-1 і 79-6) або принаймні в тій же главі особливої частини (статті 77 і 81).

Розповсюдження матеріалів із закликами є альтернативним до публічних закликів діянням у складах злочинів, передбачених статтями 81 і 79-6.

КК Білорусії 1999 р. розрізняє підбурювання («*подстрекательство*» –

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000.09.26). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>. (дата звернення: 31.10.2021).

⁶ Krimināllikums: Likums Saeimā pieņemts 1998.gada 17.jūnijā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>. (дата звернення: 31.10.2021).

ст. 16) і публічні заклики («публичные призывы»)⁷. У ст. 361 встановлено відповідальність за публічні заклики до захоплення державної влади, насильницької зміни конституційного ладу, зраду державі, вчинення акту тероризму чи диверсії, або вчинення інших дій, спрямованих на заподіяння шкоди національній безпеці Республіки (карається арештом або позбавленням волі на строк до 3 років), а так само заклики, звернені до іноземної держави, іноземної або міжнародної організації, вчинити дії, спрямовані на заподіяння шкоди національній безпеці Республіки. Кваліфікуючою ознакою (ч. 3) є їх учинення з використанням ЗМІ або глобальної мережі Інтернет.

Стаття 361 передбачає відповідальність за заклики як до subsequent crimes, визначених у попередніх статтях (захоплення державної влади, насильницька зміна конституційного ладу, державна зрада, акт тероризму чи диверсії, порушення територіальної цілісності Республіки), так і до позбавлених визначеності «дій, спрямованих на заподіяння шкоди Республіці», що може охоплювати інші злочини та навіть окремо не криміналізовані та позбавлені конкретики діяння. Таке формулювання, як убачається, не узгоджується з гарантіями свободи вираження поглядів у демократичних суспільствах. У цій же статті передбачено й альтернативне діяння – розповсюдження матеріалів із відповідними закликами.

Крім цього, у статтях 342-2 і 369-3 передбачено публічні заклики до організації або проведення зборів, мітингів, демонстрацій, пікетів на порушення встановленого порядку (караються арештом, обмеженням чи позбавленням волі до 3 років) криміналізовані як альтернативне до subsequent crime діяння (форма вчинення злочину). А згідно ч. 1 ст. 123 карається пропаганда війни, визначена як розповсюдження в будь-якій формі закликів з метою викликати агресію однієї країни проти іншої (карається

⁷ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК9900275>. (дата звернення: 31.10.2021).

штрафом або позбавленням волі до 3 років). Сам же акт агресії передбачений у попередній (сусідній) статті. Кваліфікуючою ознакою (ч. 2) є вчинення пропаганди особами, які займають вищі державні посади.

КК РФ 1996 р. оперує термінами «подстрекатель», що означає підбурювача (ч. 4 ст. 33), як співучасника, і «публичные призывы» (публічні заклики), що позначає самостійний злочин⁸. До останніх належать публічні заклики до: а) терористичної діяльності (ч. 1 ст. 205-2) – карається позбавленням волі від 2 до 5 р.; б) масових заворушень і до насильства над громадянами⁹ (ч. 3 ст. 212) – позбавленням волі до 2 р.; в) здійснення екстремістської діяльності (ч. 1 ст. 280) – позбавленням волі до 4 р.; г) дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності РФ (ч. 1 ст. 280-1) – позбавленням волі до 4 р.; г) розв’язування агресивної війни (ч. 1 ст. 354 КК) – позбавленням волі до 3 р. У всіх випадках поряд позбавленням волі є хоча б одне більш м’яке альтернативне покарання.

Кваліфікуючими ознаками є вчинення публічних закликів з використанням ЗМІ або певною службовою особою (ч. 2 ст. 354), з використанням ЗМІ, електронних чи інформаційно-телекомунікаційних мереж (ч. 2 ст. 250-2, ч. 2 ст. 280, ч. 2 ст. 280-1).

Спосіб розміщення статей про публічні заклики не уніфікований: слідує після статті про subsequent crime (статті 205-2 і 354), перед нею (ст. 280-1) або ж в одній і тій же статті, але в різних її частинах (ст. 212). Спільними для більшості з них є наявність кваліфікуючих (обтяжуючих) ознак в окремих частинах відповідних статей, а саме: а) вчинення з використанням ЗМІ або інформаційно-телекомунікаційних мереж (статті 205-2, 280, 280-1), б) з використанням ЗМІ або особою, що обіймає державну

⁸ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699 (дата звернення: 31.10.2021).

⁹ Варто уточнити, що в кримінальних кодексах РФ, Вірменії, Азербайджану та Молдови ідеться про заклики (без вказівки на ознаку публічності) до масових заворушень, непокори під час їх здійснення та насильства над громадянами. Однак, у цілому загальна природа та характер таких закликів однорідні з публічними закликами як такими.

посаду (ст. 354).

У *КК Грузії 1999 р.* розрізняються терміни «წამქეზებელი» (підбурювання) та «საჯვეზნად მოწოდება» (публічний заклик)¹⁰. У чч. 1, 2, 3 та 4 ст. 223 передбачається відповідальність за створення незаконного формування, керівництво ним, участь у ньому, навчання в ньому чи його фінансування. У ч. 6 цієї ж статті – публічні заклики до вчинення вказаних злочинів, які караються позбавленням волі на строк до 2 р. Згідно ст. 239-1 караються штрафом або громадськими роботами публічні заклики до насильницьких дій за дискримінуючими ознаками (стать, раса тощо), а якщо вони призвели до істотної шкоди здоров'ю людей або інших серйозних наслідків, то вони караються позбавленням волі на строк від 2 до 5 р. При цьому обов'язковою законодавчою умовою відповідальності за вказані заклики є створення ними явної, прямої та суттєвої загрози настання незаконного результату. Ця умова, як видається, є прогресивним відображенням гарантій забезпечення свободи вираження поглядів у демократичному суспільстві.

У ст. 317 криміналізовано публічний заклик до насильницької зміни конституційного ладу Грузії або повалення її державної влади, а так само розповсюдження матеріалів із такими закликами (карається позбавленням волі на строк до 3 р.), у ст. 330-1 – публічний заклик до терористичної діяльності чи розповсюдження відповідної інформації, але вже незалежно від того, чи містить він прямий заклик до вчинення злочину та чи представляє явну, пряму та істотну загрозу для терористичної діяльності (від 2 до 6 р.), у ст. 405 – публічний заклик до акту агресії (на строк до 3 р). Кваліфікуючими ознаками в останньому випадку є вчинення цих дій з використанням ЗМІ або особою, яка займає державно-політичну посаду.

У *КК Вірменії 2003 р.* для позначення підбурювання використовується

¹⁰ საქართველოს სსხლის სამართლის კოდექსი (22/07/1999, № 2287). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=233>. (дата звернення: 31.10.2021).

термін «*դրոշմ*» (ст. 38), а публічні заклики позначаються окремим терміном «*հրահրանքներ և անհրահրանքներ*»¹¹. Перелік subsequent crimes є типовим, криміналізовано публічні заклики до: 1) масових заворушень, активної непокори законним вимогам представника влади під час масових заворушень чи насильства над людьми (ч. 4 ст. 225), 2) терористичних злочинів (ст. 226.1), 3) захоплення влади, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності Республіки (ст. 301), 4) агресивної війни (ст. 385 КК).

Караються вказані 4 види публічних закликів позбавленням волі на строк до 3 р. в альтернативі з більш м'якими покараннями – штрафом або арештом. При цьому публічні заклики першого виду передбачені в окремій частині статті поряд із частинами, у яких описані subsequent crimes, а останні три види – в статтях, розміщених слідом за subsequent crimes-статтями. Кваліфікуючою ознакою публічних закликів до агресивної війни є вчинення їх з використанням ЗМІ або вищою посадовою особою.

У ст. 226.2 передбачені публічні заклики до насильства за дискримінуючими ознаками, що караються позбавленням волі на строк до 1 р. (в альтернативі з більш м'якими покараннями).

У *КК Азербайджану 1999 р.* розрізняється два терміни – «*təhrik*» (підбурювання) та «*açıq çağırışlar*» (публічні заклики)¹². Криміналізовано публічні заклики до: 1) розв'язування агресивної війни (ст. 101); кваліфікуючі ознаки – їх вчинення з використанням ЗМІ або службовою особою; 2) тероризму (ст. 214-2); 3) масових заворушень, активної непокори законним вимогам представника влади під час масових заворушень чи насильства над людьми (ст. 220); 4) насильницького захоплення чи утримання державної влади, зміни конституційного ладу чи порушення

¹¹ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 2003 թվականի ապրիլի 18-ին). URL: <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> (дата звернення: 31.10.2021).

¹² Azərbaycan respublikasının cinayət məəcəsi 30 dekabr 1999-cu il tarixli 787-IQ. URL: http://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058506 (дата звернення: 31.10.2021).

територіальної цілісності Республіки (ст. 281); кваліфікуючі ознаки – вчинення їх неодноразово, групою осіб або за завданням іноземної держави чи її представника; 5) створення стійкої групи з метою участі в збройних конфліктах за межами Азербайджанської Республіки та пов'язаної з цим діяльності (ст. 283-1). Частина з названих видів публічних закликів карається позбавленням волі до 3 років (статті 101, 220), частина – до 5 років (статті 214-2, 281, 283-1).

Статті про публічні заклики розміщені як правило слідом за subsequent crimes-статтями, а у двох випадках (статті 220 і 283.1) – в окремій частині статті поряд із частинами, у яких описані subsequent crimes. У статтях 214-2, 281, 283-1 альтернативою публічним закликам є розповсюдження матеріалів.

В Особливій частині *КК Молдови 2002 р.* паралельно використовується два терміни – «*chemările publice*» (публічні заклики) та «*instigare*» (підбурювання)¹³: а) публічні заклики до повалення, насильницької зміни конституційного ладу або порушення територіальної цілісності Республіки, а так само розповсюдження матеріалів відповідного змісту (ч. 1 ст. 341) – караються позбавленням волі до 3 р.; кваліфікуючі ознаки (чч. 2 і 3) – вчинення двома чи більше особами або за завданням іноземної організації чи її представників; б) підбурювання в терористичних цілях (ч. 1 ст. 279-2) – карається позбавленням волі до 5 р. У ст. 140 передбачено відповідальність за пропаганду війни, яка карається позбавленням волі до 6 р. Указані кр. пр. визначаються в статтях, що розміщуються послідовно за subsequent crimes-статтями, а поряд з позбавленням волі передбачено хоча б одне альтернативне покарання.

У ч. 3 ст. 285 передбачено відповідальність за заклики (без законодавчої вказівки на їх публічність) до активного насильницького опору законним вимогам представників влади і до масових безпорядків, а так само

¹³ Codul penal al Republicii Moldova: cod Nr. 985 din 18-04-2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125325&lang=ro# (дата звернення: 31.10.2021).

до вчинення насильницьких дій щодо людей, які караються штрафом або громадськими роботами або позбавленням волі на строк до 2 років. При цьому злочини, до яких закликається публіка, передбачаються цією ж статтею (чч. 1 і 2).

У *КК Казахстану 2014 р.* для позначення підбурювання, як виду співучасті, використовується термін «*айдап салушы*», а публічні заклики позначаються окремим терміном «*жария турде шақыру*»¹⁴. Перелік subsequent crime є типовим, криміналізовано публічні заклики до: а) розв'язування агресивної війни (ст. 161) – карається позбавленням волі до 5 років, а в разі вчинення з використанням ЗМІ або службовою особою – більш суворо; б) насильницького захоплення (утримання) влади в порушення Конституції, підриву безпеки держави або насильницької зміни конституційного ладу Республіки Казахстан (ч. 1 ст. 179) – караються штрафом або обмеженням чи позбавленням волі на строк до 7 років; в) порушення унітарності та цілісності Республіки Казахстан, недоторканності і невідчужуваності її території або дезінтеграції держави (ч. 1 ст. 180) – карається так само; г) здійснення акту тероризму (ч. 1 ст. 256) – карається позбавленням волі від 5 до 9 років. Кваліфікуючими ознаками останніх трьох видів публічних закликів є вчинення їх з використанням особою свого службового становища або лідером громадського об'єднання, або з використанням ЗМІ чи мереж телекомунікацій, групою осіб, з використанням засобів, отриманих з іноземних джерел.

У статтях 179, 180 і 256 поряд з публічним закликком альтернативно передбачаються і розповсюдження матеріалів із відповідними закликами, а так само їх виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження.

У ч. 3 ст. 272 передбачено відповідальність за заклики (без окремої вказівки на їх публічність) до активної непокори законним вимогам

¹⁴ Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (дата звернення: 31.10.2021).

представників влади і до масових заворушень або провокація масових заворушень, а так само до насильства над громадянами, що караються обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 3 років. Особливістю є розміщення основної частини subsequent crime у чч. 1 і 2 цієї ж статті.

У двох випадках (статті 179 і 180) склади публічних закликів визначаються в тих же статтях, що й subsequent crime, при цьому в порядку посилення характеру небезпечності – спершу публічні заклики, а потім злочини, до яких вони схиляють. В інших випадках публічні заклики передбачені статтями, що слідують за статтями, які визначають склади subsequent crime. У трьох випадках (статті 169, 179 і 180) публічні заклики передбачені в альтернативі з пропагандою вчинення тих самих злочинів, що є помітною особливістю, адже це викликає потребу в їх розмежуванні і, схоже, розширює обсяг криміналізованих діянь.

У *КК Туркменістану 2010 р.* розрізняються підбурювання, як вид співучасті (*meşew beriji*), та заклики / відкриті заклики (*çagyryşlar / асуқ çagyryşlar*), як окреме діяння. Криміналізовано заклики до: а) ведення агресивної війни (ст. 167) – караються виправними роботами на строк до 2 років або позбавленням волі до 5 років; б) розв'язування агресивної війни (ст. 167-2) – позбавленням волі до 5 років; в) найманства (ст. 169-1) – позбавленням волі до 4 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю до 3 років; г) насильницької зміни конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 175 КК) – виправними роботами до 2 років або позбавленням волі до 3 років; г) екстремістської діяльності (ст. 175-2) – штрафом від 100 до 200 середньомісячних розмірів оплати праці або позбавленням волі до 4 років; д) дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Туркменістану, його недоторканності чи на його дезінтеграцію (ст. 175-3) – штрафом від 100 до 200 середньомісячних розмірів оплати праці або позбавленням волі від 4 до 7 років; е) терористичної діяльності (ст. 271-2) – позбавленням волі від 3

до 7 років з конфіскацією майна; є) створення організованої групи, злочинної організації чи інших злочинних структур (ст. 275) – позбавленням волі від 8 до 15 років з конфіскацією майна¹⁵. Статті про публічні заклики розміщуються переважно слідом за статтями про subsequent crimes.

Публічні заклики часто передбачені альтернативно з розповсюдженням матеріалів, їх виготовленням чи зберіганням з метою розповсюдження (175-2, 175-3, 271-2). У ст. 175-2 ідеться не про будь-яке розповсюдження матеріалів, а лише про таке, що мало масовий характер. Незважаючи на оціночний зміст «масовості», все ж такий варіант може бути вдалим в частині вирішення питання про мінімальний обсяг матеріалів, які повинна розповсюдити особа для констатації моменту закінчення злочину (напр., недостатньо лише 1 чи 2 матеріалів).

Нерідко публічні заклики є альтернативним діянням пропаганді тих самих дій (статті 167-2, 175-3, 271-2). Водночас, пропаганда війни (ст. 167) визначається як розповсюдження з використанням ЗМІ або іншим способом закликів до ведення агресивної війни. Такий спосіб законодавчого визначення має перевагу в тій частині, що замість альтернативних діянь («публічні заклики» і «розповсюдження матеріалів із закликами») передбачено одне універсальне діяння, що за змістом включає в себе обидва названі – розповсюдження закликів. Разом з тим, істотними недоліками такого способу є, по-перше, опис широкого терміну «пропаганда» через його вужчий аналог «розповсюдження закликів», особливо зважаючи на їх паралельне використання в деяких інших статтях, і по-друге, під «розповсюдження закликів» формально підпадають і випадки їх повідомлення у приватних бесідах конкретним особам, що навряд чи заслуговує на криміналізацію.

¹⁵ Türkmenistanyň Jenaýat kodeksi. URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single/5> (дата звернення: 29.10.2021).

У більшості випадків кримінальна відповідальність диференціюється, кваліфікуючими ознаками виступають: використання ЗМІ, електронної чи інформаційно-телекомунікаційної систем (статті 167-2, 175, 175-2, 175-3, 271-2), спеціальний суб'єкт, як правило службова особа (статті 167-2, 175-3, 271-2), повторність (ст. 175), наявність певної форми співучасті, напр., групи осіб за попередньою змовою чи організованою групою (статті 175, 175-3, 271-2).

У *КК Узбекистану 1994 р.*¹⁶ підбурювач позначається терміном «*dalolatchi*», а публічний заклик терміном «*отта / ochiq da'vat*». Перелік subsequent crimes не є широким, це публічні заклики до: а) неконституційної зміни державного ладу, захоплення влади, неконституційного порушення єдності території Республіки (ч. 1 ст. 159) – караються позбавленням волі до 5 років або менш суворими покараннями (штраф чи обмеження волі), б) масових безпорядків чи насильства над громадянами (ч. 1 ст. 244) – позбавленням волі від 3 до 5 років або менш суворим покаранням (штраф, виправні роботи, обмеження свободи).

Subsequent crimes передбачені в цих же статтях, але в різних частинах. У ст. 159 поряд з публічними закликами альтернативно передбачено розповсюдження матеріалів із відповідними закликами, а так само їх виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження.

Найбільш вдалим, порівняно з аналогами інших пострадянських країн, виглядає визначення пропаганди війни (ст. 150) як розповсюдження у будь-якій формі поглядів, ідей або закликів з метою викликати агресію однієї країни проти іншої (карається позбавленням волі від 5 до 10 років). Разом з тим subsequent crime (планування, підготовка і ведення агресивної війни) описано в наступній статті 151.

Кваліфікуючими ознаками є вчинення публічних закликів повторно або організованою групою чи в її інтересах (ч. 3 ст. 159), з використанням ЗМІ,

¹⁶ Уголовный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/111457> (дата звернення: 31.10.2021).

телекомунікаційних мереж, мережі Інтернет чи за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 244).

У *КК Таджикистану 1998 р.* також розрізняються підбурювання – вид співучасті (*тахрик*) і заклик – окреме діяння (*даъват*). У ст. 179(3) передбачено відповідальність за публічні заклики до широкого кола subsequent crimes, передбачених двадцятьма статтями з різних глав особливої частини, об'єднаних у групу злочинів терористичного характеру (тероризм, втягнення у злочини терористичного характеру чи їх фінансування, захоплення заручників, захоплення будівель, споруд, засобів зв'язку і комунікації, ряд злочинів проти транспорту і транспортної інфраструктури, організація незаконного збройного формування, різні види незаконних дій з радіоактивними матеріалами, ядерними установками, вибуховими речовинами, посягання на життя державного чи громадського діяча). Указані публічні заклики караються суворо – позбавленням волі від 5 до 10 років¹⁷.

Також окремо криміналізовано публічні заклики до: а) активного непокорення законним вимогам представників влади, до масових безпорядків чи насилля над громадянами (ч. 2 ст. 188) – карається позбавленням волі на строк до 3 років або менш суворими покараннями (обмеження волі, арешт); б) насильницької зміни конституційного ладу Республіки (ст. 307); в) здійснення екстремістської діяльності (ст. 307(1)) – позбавленням волі від 3 до 5 років; г) розв'язування агресивної війни (ст. 396) – позбавленням волі від 2 до 5 років або менш суворим покаранням (штраф). Ці статті (частина статті – у випадку масових безпорядків) розташовується одразу за статтями (частиною статті) про subsequent crimes (крім публічних закликів до екстремізму, оскільки останній не передбачений певною окремою статтею). Примітно при цьому, що поряд публічними

¹⁷ Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: <http://ncz.tj/content/уголовный-кодекс-республики-таджикистан> (дата звернення: 31.10.2021).

закликами розповсюдження матеріалів із закликами, як альтернативне діяння, не передбачено.

Диференціація відповідальності здійснюється за різними ознаками. Так, кваліфікуючим є вчинення публічних закликів повторно, з використанням ЗМІ чи мережі Інтернет (ч. 2 ст. 307, чч. 2 і 3 ст. 307(1), ст. 396), організованою групою, з використанням службового становища (ч. 2 ст. 307), за завданням ворожих організацій чи представників іноземних держав (ч. 3 ст. 307).

Нещодавно прийнятий **КК Киргизстану 2017 р.**¹⁸ оперує терміном «шыкактоочу» для позначення підбурювача, як співучасника, і «ачык чакырыктар» – публічний заклик, як окреме діяння. Подібно до КК Таджикистану, ст. 242 КК Киргизстану передбачає публічні заклики до широкого кола subsequent crimes: а) здійснення терористичної діяльності, тобто кількох видів злочинів, передбачених різними главами особливої частини (ч. 1 ст. 242) – карається позбавленням волі від 2,5 до 5 років, б) активного невідкорення законним вимогам представників влади, до масових безпорядків чи насильства над громадянами (ч. 3 ст. 264) – позбавленням волі від 5 до 7,5 років, в) насильницького захоплення чи утримання влади, а так само насильницької зміни конституційного ладу (ст. 310) – караються менш суворими покараннями, ніж позбавлення волі (громадські чи виправні роботи або штраф). Аналогічно до КК Узбекистану пропаганду війни (ст. 385) визначено як розповсюдження у будь-якій формі поглядів, ідей або закликів з метою викликати агресію однієї країни проти іншої (карається позбавленням волі від 2,5 до 5 років).

Відповідальність за публічні заклики передбачена, як правило, одразу за subsequent crimes-статтями, при цьому розповсюдження матеріалів із закликами не є альтернативним до публічних закликів діянням.

¹⁸ Уголовный кодекс Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 31.10.2021).

Кваліфікуючими ознаками є їх учинення з використанням ЗМІ чи мережі Інтернет (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 310), групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 310), службовою особою (ч. 2 ст. 385).

Висновки. Аналіз кримінальних кодексів пострадянських країн в частині криміналізації публічних закликів дозволяє сформулювати такі підсумки.

1. Криміналізація публічних закликів до вчинення певних діянь є типовою, характерною для кримінально-правової політики вказаних держав. В особливих частинах кримінальних кодексів цих країн (як і України) передбачено відповідальність за публічні заклики до різних видів діянь. Відповідні статті розміщуються в різних розділах особливих частин кодексів, що вказує на різний основний безпосередній об'єкт.

2. Для кримінального законодавства пострадянських країн, у т. ч. і вітчизняного, є характерним виділення спеціального терміну «публічний заклик», який позначає подібну, але відмінну від підбурювання, як виду співучасті в конкретному кр. пр., карану поведінку. Він зустрічається виключно в особливих (а не загальних) частинах кодексів, що може вважатися додатковою відмежувальною від підбурювання ознакою, визначення якого традиційно здійснюється в межах загальних частин. В окремих випадках використовується термін «заклик» без вказівки на його публічність.

У КК Молдови та КК Литви стосовно схилення до терористичних актів використовується термін «підбурювання». Цей виняток імовірно обумовлений імплементацією Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, у ст. 5 якої йдеться про необхідність криміналізації на національному рівні публічного підбурювання до терористичного злочину («public provocation to commit a terrorist offence»)¹⁹. Однак, як убачається, за

¹⁹ Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, 16.05.2005 CETS No. 196. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196> (дата звернення: 31.10.2021).

змістом цієї статті та переслідуваними цілями ідеться якраз про публічні заклики та розповсюдження матеріалів із закликами, як самостійні кр. пр. Конвенційний відбиток знаходить своє вираження і в послідовно використовуваному в більшості пострадянських країнах терміну «пропаганда війни», що є прямим перекладом слів «propaganda for war» зі ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.²⁰.

3. Для кримінального законодавства пострадянських країн характерним є криміналізація публічних закликів виключно до окремих, нечисленних за обсягом видів кр. пр. Це *казусний підхід* до криміналізації публічних закликів. Така модель виключає універсальні склади публічних закликів і полягає у встановленні в окремих статтях спеціальної частини відповідальності за публічні заклики до окремих видів злочинної поведінки, як правило, поряд зі статтями, які передбачають відповідальність за subsequent crime. Натомість для кримінального законодавства країн західної Європи переважно характерним є виділення універсального складу публічних закликів до вчинення кр. пр. Ідеться про загальну норму, за якою карається кожен, хто публічно закликає до вчинення будь-якого злочину чи великої групи злочинів²¹.

Разом з тим, в КК деяких пострадянських країн існують статті, у яких передбачено відповідальність за публічні заклики до відносно широкого кола subsequent crimes – злочинів проти держави чи злочинів терористичної спрямованості (ст. 236 КК Естонії, стаття 122 КК Литви, ст. 179(3) КК Таджикистану).

4. У переважній більшості випадків статті, які передбачають відповідальність за публічні заклики до конкретних кр. пр., *розміщуються законодавцем одразу за статтями, якими визначаються відповідні*

²⁰ International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> (дата звернення: 31.10.2021).

²¹ Рубашенко М. А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в Україні та деяких європейських країнах. *Вісник асоціації кримінального права України*. № 1(15). 2021. С. 64–65.

subsequent crimes. Проте іноді законодавець вдається до іншого підходу, розміщуючи статті про публічні заклики: а) в одній і тій же статті, але в різних її частинах (майже у всіх випадках криміналізації закликів до масових безпорядків), б) в одній і тій же частині статті; в) у віддалених статтях, проте в межах однієї і тієї ж структурної одиниці (розділу, глави) особливої частини; г) рідше – в іншому розділі (якщо ідеться про відносно широкий перелік *subsequent crimes*).

5. Перелік *subsequent crimes* не є однаковим, однак можна виділити такі, публічні заклики до яких є типовими для кримінальних кодексів абсолютної більшості країн, а саме – до: а) агресивної війни, б) терористичних злочинів, в) посягань на конституційний лад і територіальну цілісність держави, г) масових безпорядків та активної непокори представникам влади. Поширеним є також встановлення відповідальності за публічні заклики до геноциду, масових заворушень та непокори (опору) службовим особам, а так само до інших кр. пр. проти держави (напр., зради чи перешкоджання військовим під час війни тощо). Встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики до таких діянь у цілому узгоджується з діяннями, криміналізованими за чинним КК України (статті 109, 110, 258-2, 295, 436, 442). Не має свого зарубіжного відповідника ст. 299 КК України, що передбачає відповідальність за публічні заклики до жорстокого поводження з тваринами.

На відміну від КК України кримінальне законодавство частини інших пострадянських країн передбачає відповідальність за публічні заклики до екстремістської діяльності. При цьому останнє поняття часто не визначається в КК, а його зміст черпається із спеціальних законів щодо заборони екстремізму. Окремі КК пострадянських країн передбачають також оригінальні види *subsequent crimes*, а саме – найманство, організація або проведення зборів, мітингів, демонстрацій, пікетів на порушення встановленого порядку, а також створення певної стійкої групи чи

незаконного збройного формування.

6. У більшості з досліджуваних КК зустрічається розповсюдження матеріалів із закликами, як окреме суспільно небезпечне діяння, альтернативно передбачене з публічними закликами, як правило також альтернативно і з виготовленням та зберіганням таких матеріалів з метою розповсюдження (кримінальні кодекси Латвії, Білорусії, Грузії, Азербайджану, Молдови, Казахстану, Туркменістану, Узбекистану). Разом з тим, на відміну від КК України, в якому публічні заклики до того чи іншого суспільно небезпечного діяння завжди передбачені альтернативно із розповсюдженням матеріалів із відповідними закликами, у КК названих країн така альтернативна криміналізація стосується лише окремих видів публічних закликів.

7. Передбачені в санкціях статей *покарання за вчинення відповідних публічних закликів* суттєво різняться. Водночас можна виокремити кілька узагальнюючих висновків. По-перше, некваліфіковані («прості») публічні заклики переважно караються позбавленням волі на строк до 3 років або до 5 років. У рідкісних випадках верхня межа покарання перевищує п'ятирічний строк позбавлення волі. По-друге, найбільш суворо караються, як правило, публічні заклики до розв'язування агресивної війни та терористичної діяльності (тероризму), що значною мірою обумовлено конвенційними зобов'язаннями. По-третє, поряд з позбавленням волі за публічні заклики нерідко передбачаються й альтернативні менш суворі покарання, наприклад, обмеження волі, арешт, виправні роботи і штраф.

8. *Диференціація відповідальності* за публічні заклики в межах особливих частин кодексів пострадянських країн не є рідкістю. Як правило кваліфікуючою ознакою є вчинення публічних закликів з використанням ЗМІ, електронних або телекомунікаційних мереж, рідко – певною службовою особою, повторно чи певною стійкою групою осіб.

Список використаних джерел

1. Azərbaycan respublikasının cinayət məsələsi 30 dekabr 1999-cu il tarixli 787-IQ. URL: http://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058506 (дата звернення: 31.10.2021).
2. Codul penal al Republicii Moldova: Nr. 985 din 18-04-2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125325&lang=ro (дата звернення: 31.10.2021).
3. Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, 16.05.2005 CETS № 196. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196> (дата звернення: 31.10.2021).
4. International Covenant on Civil and Political Rights on 19 December 1966. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> (дата звернення: 31.10.2021).
5. Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009?leiaKehtiv> (дата звернення: 31.05.2021).
6. Krimināllikums: Likums Saeimā pieņemts 1998.gada 17.jūnijā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (дата звернення: 31.10.2021).
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000.09.26). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr> (дата звернення: 31.10.2021).
8. Türkmenistanyň Jenaýat kodeksi. URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single/5> (дата звернення: 31.10.2021).
9. Гапончук В. В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 20 с.
10. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (дата звернення: 31.10.2021).
11. Рубашенко М. А. Публічні заклики як наскрізний кримінально-правовий термін: постановка питання. *Проблеми законності*. Харків, 2017. Вип. 138. С. 142–149.
12. Рубашенко М. А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в Україні та деяких європейських країнах. *Вісник асоціації кримінального права України*. № 1(15). 2021. С. 51–75.
13. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 31.10.2021).
14. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК9900275> (дата звернення: 31.10.2021).
15. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. URL: <http://ncz.tj/content/уголовный-кодекс-республики-таджикистан> (дата

звернення: 31.10.2021).

16. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/111457> (дата звернення: 31.10.2021).

17. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699 (дата звернення: 31.10.2021).

18. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը (Ընդունված է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին). URL: <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> (дата звернення: 31.10.2021).

19. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი (22/07/1999, № 2287). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=233> (дата звернення: 31.10.2021).

REFERENCES

1. Azərbaycan respublikasının cinayət məəcələri 30 dekabr 1999-cu il tarixli 787-IQ. URL: http://e-qanun.az/framework/46947#_Toc89058506.

2. Codul penal al Republicii Moldova: Nr. 985 din 18-04-2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125325&lang=ro.

3. Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, 16.05.2005 CETS № 196. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196>.

4. International Covenant on Civil and Political Rights on 19 December 1966. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf>.

5. Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009?leiaKehtiv>.

6. Krimināllikums: Likums Saeimā pieņemts 1998.gada 17.jūnijā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000.09.26). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>.

8. Türkmenistanyň Jenaýat kodeksi. URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single/5>.

9. Haponchuk, V.V. (2021). Kryminalno-pravova protydiia publicnym zaklykam do vchynennia zlochynnykh dii. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Қазақстан Республикасының Kodeksi 2014 жылғы. № 226-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> [in Russian].

11. Rubashchenko, M.A. (2017). Publichni zaklyky yak naskriznyi kryminalno-pravovyi termin: postanovka pytannia. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*, 138, 142–149 [in Ukrainian].

12. Rubashchenko, M.A. (2021). Publichni zaklyky do kryminalnykh pravoporushen v Ukraini ta deiakykh yevropeiskykh krainakh. *Visnyk asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1 (15), 51–75 [in Ukrainian].

13. Ugolovnyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> [in Russian].
14. Ugolovnyy kodeks Respubliki Belarus ot 9 iyulya 1999 g. № 275-3. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=HK9900275> [in Russian].
15. Ugolovnyy kodeks Respubliki Tadzhikistan. URL: <http://ncz.tj/content/уголовный-кодекс-республики-таджикистан> [in Russian].
16. Ugolovnyy kodeks Respubliki Uzbekistan. URL: <https://lex.uz/docs/111457> [in Russian].
17. Ugolovnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii ot 13.06.1996. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699 [in Russian].
18. Hayastani Hanrapetowt'yan qreakan o'rensgirqurl (Y'ndownvac' e' 2003 t'vakani aprili 18-in). URL: <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=150015> [in Armenian].
19. Sakartvelos siskhlis samartlis k'odeksi (22/07/1999, № 2287). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=233>.

Рубашенко Н. А. Публичные призывы к уголовным правонарушениям в постсоветских странах (сравнительный анализ)

Проведен сравнительный анализ уголовного законодательства постсоветских стран касательно криминализации публичных призывов к совершению уголовных правонарушений. Исследованы уголовные кодексы Азербайджана, Белоруссии, Армении, Грузии, Эстонии, Казахстана, Кыргызстана, Латвии, Литвы, Молдовы, Российской Федерации, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. Выявлено существенное сходство подходов в этих странах и отдельные отличительные черты, в том числе в корреляции с уголовным законодательством Украины.

Ключевые слова: публичные призывы, публичное подстрекательство к преступлению, соучастие в преступлении, реформа уголовного законодательства, сравнительное уголовное право, *subsequent crimes*.

Rubashchenko M. A. Public calls for criminal offenses in post-Soviet countries (comparative analysis)

The article provides a comparative analysis of the criminal legislation of post-Soviet countries in terms of criminalization of public calls to commit criminal offenses. The criminal codes of the following countries have been studied: Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Estonia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Moldova, the Russian Federation, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan.

Common features of criminalization of public appeals in the named post-Soviet countries are established. Their distinctive features in comparison with the Ukrainian variant of regulation are defined. The list of subsequent crimes in the studied codes is not the same, but there are those whose public appeals are typical of the criminal codes of the vast majority of countries, namely – to: a) aggressive

war, b) terrorist crimes, c) encroachments on the constitutional order and territorial integrity, d) mass riots.

Unlike many European countries, the criminal codes of post-Soviet countries do not provide for universal types of public appeals (ie appeals to crime in general). The maximum of universalization here is calls only for crimes of a certain kind, for example, calls for terrorist crimes or crimes against the state. That is, it is mostly a case-by-case approach to the criminalization of public appeals – responsibility is established for public appeals to certain actions.

In addition, the article draws attention to the following: a) the degree of punishment of public calls, that is, the penalties contained in sanctions (unqualified or «simple» public calls are mostly punishable by up to 3 years in prison or up to 5 years), b) the differentiation of responsibilities (aggravating circumstances), c) system and placement of special types of public calls in the structure of special parts of criminal codes.

Keywords: public calls, public incitement to crime, complicity, reform of criminal law, comparative criminal law, subsequent crimes.